

Engels brev

C. L. Engel. *Kirjeet – Brev – Briefe 1813–1840*, red. Mikael Sundman, Entisaikain Helsinki XII, utg. Helsinki-Seura/Helsingfors-Samfundet. 480 s. Ill. Helsinki 1989.

Arkitekten Carl Ludvig Engels (1778–1840) livsverk har, med några mindre undantag, knappast alls berörts i form av materialutgåvor.¹ Det har emellertid länge rått enighet om behovet av en tryckt utgåva av arkitektens bevarade privatbrev och man måste välkomna att en sådan nu utkommit på tröskeln till det pågående jubileumsåret (1990). Boken har tillägnats Engelkännaren, prof. Nils Erik Wickberg på hans 80-årsdag.

I motsats till vad rubriken förefaller att utlova, innehåller boken inte alla kända privatbrev av Engel, om också de flesta. De brev som medtagits ingår i de tre mest kända brevsamlingarna.² Den "äldsta" består av breven till lektorn i tyska vid universitetet, bokhandlaren F.A. Meyer i Åbo (1820, 1824). Emil Nervander utgav 1882 och på nytt 1900 översättningar till svenska av 15 av de 17 brev som påträffats i Meyers affärskorrespondens.³ Av originalen befinner sig idag fem på okända vägar (bland dem ett av de brev som Nervander inte publicerade), de övriga i Konstmuseet Ateneums brevkämnis. Carl Meissner, som 1937 gav ut en monografi över Engel, kände utöver dessa översättningar arkitektens brev till systersonen, murarmästaren Eduard Jacobi (1831-1833, 1835, 1839-1840) som fanns i släktens förvar i Löhne i Westfalen där de förstördes under andra världskriget.⁴ Till Finland kom ungefärliga utskrifter av dessa åtta brev (idag i Helsingfors stadsarkiv). Den största och viktigaste samlingen omfattar ett sextiototal brev av Engel till vännen Carl Herrlich i Berlin (1813–1831, 1835–1836); breven hade förvarats i privat ägo i Tyskland och förblev okända för Meissner. I Finland fick man kännedom om dem 1936 och samlingen inköptes följande år och ställdes

¹ Se t.ex. *Bemerkungen über die Art in Petersburg zu bauen, und über die Beschaffenheit der Baumaterialien*, Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 12, Helsinki 1982.

² Av det material som lämnats åt sidan kan man nämna brevväxlingen mellan Engel och John Julin i Oy Fiskars Ab:s historiska arkiv.

³ E. Nervander, 'Till Carl Ludvig Engels minne', *Finsk Tidskrift* 12 (1882), s. 29-46 och *Blad ur Finlands kulturhistoria*, Kuopio 1900, s. 21-46.

⁴ Carl Meissner, *Carl Ludvig Engel, Deutscher Baumeister in Finnland*, Berlin 1937.

till att börja med till Helsingfors stads historiekommittés förfogande.⁵ Breven placerades i sinom tid i Helsingfors stadsarkiv och är idag så sköra att man blivit tvungen att begränsa användningen till ett minimum.

Herrlich-breven och de bevarade Meyer-breven ingår i boken både som transkriptioner och i översättning till finska, Jacobi-breven endast i finsk översättning och fyra av de försvunna Meyer-breven enbart i Nervanders översättning till svenska. Översättningarna och transkriptionerna, som trycks med mindre stil, bildar var sin avdelning i boken och inom dem har breven grupperats i kronologisk ordning enligt samling. Illustrationerna består av teckningar ur Herrlich-breven, vilka placerats in på motsvarande plats i de finska översättningarna, samt av ett tiotal ritningar m.m. som Engel sände till Herrlich. Texterna på de sistnämnda har inte transkriberats, även om detta gjorts för anteckningar på några bevarade kuvert (!). En redogörelse för brevsamlingarnas öden och för redigeringsprinciperna ges i förordet, som liksom bildförteckningen publicerats enbart på finska.

Med arbetet har vår Engel-litteratur fått ett viktigt tillskott, som kommer att vara till mest nytta för den energiske och i förväg invigde läsaren.

Översättningarna till finska är flytande, men detta har också krävt sitt pris: strömlinjeformningen av Engels text har ofta drabbat själva sakinnehållet, vilket t.o.m. skett när arkitekten presenterar sina egna verk (t.ex. planen för ett societetshus i Helsingfors från 1825, s. 203/424). Dessutom har översättningarna en mängd andra brister och direkta fel, vilket här endast kan belysas med några typiska exempel. Engel skickade inte en modell av en rysk ugn till sin far, utan ett exemplar av sin bok om ugnar (s. 149/387). Den pålningsmaskin Engel konstruerade kom tillrätta utan mellanstockar, inte utan övervakare såsom översättningen hävdar (s. 276). "Cornische" är inte absid (s. 147/385), universitetets huvudbyggnads "Fronton" är inte framvägg (s. 245/452), "Entresole" är inte vestibyl (s. 203/424), "Soubassement" i Skatuddskasernen är inte bottenvåning (s. 83/342) och "Speisekammer" i Engels eget hus är inte matsal (s. 246/453). I brevet till Jacobi 3.9.1839 saknas tre rader om Nikolajkyrkan (s. 292).⁶ Genom att förklara främmande terminologi i en separat ordlista hade en del inkonsekvenser kunnat undvikas. Nu har t.ex. be-

⁵ Sirkka Impola har redogjort för inköpet av breven i *Helsingin Sanomat* 10.2.1982.

⁶ Jfr Meissner, s. 79 och Martti Ruuth, 'Lähdevalaistusta Helsingin Suurkirkon rakennushistoriaan', *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia* 52, Helsinki 1952, s. 330.

nämningen på de lägre tjänstemännen inom byggnadsförvaltningen i Preussen och Finland, "conducteur" i Engels brev, översatts på två olika sätt. Om man alltså har skäl att ständigt parallellt läsa breven på originalspråket, kan man ju fråga sig vad översättningarna egentligen fyller för funktion. Engel-forskaren kan visserligen använda översättningarna som ett slags register till transkriptionerna och originalen, men för en läsare som inte kan tyska är situationen bara penibel. P.g.a. kvaliteten på översättningarna är det speciellt beklagligt att Jacobi-breven inte trycks på originalspråket.

Transkriptionerna av breven till Herrlich och Meyer förefaller att vara omsorgsfullt gjorda och de ger också det största utbytet, men det finns ytterligare något att önska i fråga om tillförlitlighet. De oklara och svårtolkade ställena i originalen begränsar sig nämligen inte till dem som nu utmärkts som sådana med klamrar och frågetecken, vilket framgår redan då man jämför tidigare publicerade utdrag med de föreliggande transkriptionerna. De skiljaktiga tolkningar man kan iakttä gällor nog för det mesta detaljer av ringa betydelse, men ibland är det fråga om det centrala sakinnehållet. Ett belysande exempel erbjuder en sats i ett brev till Herrlich daterat 20.11.1815, som i boken lyder: "Der Luxus in der Architektur ist gross, und die Gebäude der reichen Portiquen werden im Innern, sehr reich und geschmackvoll gebaut" (s. 313). Den oklara satsen har gett upphov till en egendomlig översättning (s. 40). Vad avses med "die Gebäude der reichen Portiquen"? Transkriberade utdrag ur brevet har publicerats tidigare och satsen förekommer på två ställen. Den ena gången står det "Patrizier" (!)⁷ och den andra gången "Partiqui[l]liers"⁸ i stället för "Portiquen"; det är oklart vilken av tolkningarna som träffar rätt, men båda ger satsen ett meningsfullt innehåll.

Det mest idealiska hade varit att reproducera originalbreven parallellt med transkriptionerna. Åtminstone tekniskt borde detta ha lyckats med rimliga resultat, det har ju varit möjligt att reproducera ritningarna också från de besvärligaste sidorna i breven till Herrlich. Dessutom är de brev som reproducerats på fram- och bakpärmarna och på s. 296 fullt läsliga.

Alla punkter som kräver rättelser framgår inte nödvändigtvis genom att jämföra översättningar, transkriptioner och originalbrev med varandra. Ett av breven till Herrlich har Engel daterat i Petersburg 1.1.1815, men vi vet (bl.a. på basen av ett brev till Herrlich, daterat

⁷ Kalevi Pöykkö, *Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland*, Suomen Muinaismuistohdistyksen Aikakauskirja 74, Helsinki 1972, s. 99.

⁸ Jarkko Sinisalo, 'C.L. Engelin Pietariin suunnittelema yksityispalatsi', *Suomen Museo* 1982, s. 106.

20.11.1815) att han då ännu var i Åbo. Av innehållet att döma har brevet också skrivits långt senare och anteckningarna på det bevarade kuvertet bekräftar att Engel avsett att skriva 1.1.1816 (anteckningarna har också trycks i boken, s. 472, men så att det verkar som om de skulle hänföra sig till ett helt annat brev). Trots Engels lapsus, som Yrjö Blomstedt dessutom konstaterade redan för länge sedan,⁹ återfinns brevet på den plats som dateringen 1.1.1815 skulle förutsätta och fastställandet av den faktiska tidpunkten överlämnas helt åt läsarens kunskaper eller slutledningskonst. De orienterande anmärkningar som placerats inom klammer i samband med översättningarna träffar inte alltid rätt. T.ex.: Engels plan för den tilltänkta s.k. kantonistskolan i Helsingfors 1817 avsåg en inrättning som skulle uppföras vid Bulevarden, skolan hamnade slutligen på den adress, Unionsgatan 38, som anges i klammer (s. 55), men byggd enligt en helt ny plan av Engel.¹⁰ Skissen till Nikolajkyrkan (s. 170) visar den västra fasaden, inte den nordliga som illustrationsförteckningen uppger (s. 7).

Eftersom det viktigaste innehållet i breven redan behandlats i litteraturen, kunde avsaknaden av kommentarer i den föreliggande boken ha ersatts av hänvisningar till denna litteratur, om inte annat så i form av en selektiv bibliografi. Så har inte skett, vilket befäster det något förvånande intrycket, att man vid utarbetandet av boken inte beaktat vad som tidigare i offentligheten framförts om Engel och uttryckligen om hans brev.

I förordet menar redaktören att man "säkert ännu kommer att få till stånd en grundlig, vetenskapligt kommenterad utgåva", men efter den här boken kan man inte längre riktigt inse behovet av en sådan och det förefaller uppenbart att det inte inom en nära framtid finns skäl att återkomma till breven till Meyer, Jacobi och Herrlich, åtminstone inte genom att trycka nya översättningar till finska eller transkriptioner. Det finns ju dessutom tillräckligt med sådant material, som samlat och utgivet skulle ställa helt nytt material till Engelforskningens förfogande.

Jarkko Sinisalo

⁹ Yrjö Blomstedt, *Johan Albrecht Ehrenström. Gustavian och stadsbyggare*, Helsingfors 1966, s. 468, not 78.

¹⁰ Blomstedt, s. 337–338.